

Chaim to zaklepání zaslechl jako první. Seděl na chodbě, zády se opíral o dveře a psal si do deníku malým, titěrným písmem, protože žít v židovském ghettu pod nacistickou nadvládou znamenalo, že byl všeho nedostatek. Pochyboval, že ještě někdy nějaký deník sežene. Jak často říkávala mamka, bude mu to muset stačit.

To zaklepání bylo lehké jako pírkó, protože se blížila osmá večer – zákaz vycházení. Všichni obyvatelé ostatních bytů už budou doma. Nebylo rozumné přitahovat k sobě pozornost něčím neobvyklým. Kdyby to však byli vojáci, jejich zaklepání by se rozlehlo po celém schodišti. Taťka vždycky říkával: „Němci nejsou tichý národ a stejně tak ani jejich přísluhovači.“ Chaim se postavil a čekal, až se ozve další zaklepání. Teprve až poté rychle nahlédl do kukátka.

Hledělo na něj hnědé oko.

Ještě před rokem by musel vyskočit na bedýnku, kterou nechávali u dveří, aby ke kukátku dosáhl, ale od té doby výrazně povyrostl. *Roste jako z vody*, tak to okomentovala mamka, jako by snad byl nějakým rákosem nebo co.

Před dvěma lety by ani nemusel kontrolovat, kdo to na ně asi tak klepe. V jejich starém domě všechny v ulici, všechny v sousedství znali.

Pak ale přišli vojáci a donutili je odejít. Řekli jim, že přesun do ghetta je jen dočasným řešením. Kvůli administrativě. Nepříjemnost, ne však doživotní trest. Stát to vyžaduje. Polsko to vyžaduje. Bůh to vyžaduje. Rabín, který je přivítal u bran ghetta, k nim promlouval v polštině a v jidiš. Jeho uvítací řeč byla krátká, ale působila – alespoň tedy na Chaima –, jako by ji pronášel už tolikrát, že v ni sám přestal věřit.

Chaim se otočil na Gittel a vyslal k ní znamení „lží“. Levý ukazováček dolů, pravý nahoru. „Nejspíš,“ zašeptala. Pak zavrtěla hlavou a rozechvěla tři prostřední prsty, jejich symbol pro „strach“.

„Taky,“ pošeptal jí jedním z mála slov, která používal.

„Občas.“ Vypadalo to, že se jí trochu třese hlas.

Zarazilo ho to, protože Gittel se nikdy ničeho nebála. Spoléhal na ni. „Gittel...“ Její jméno protlačil skrz sevřenou čelist.

Natáhla se k němu a stiskla mu ruku.

Mamka je oba posunkem umlčela.

Pro jejich rodinu, stejně jako pro všechny ty rodiny před nimi, bylo snadné uvěřit, že bude vše v pořádku, jen bude třeba žít trochu skromněji, úsporněji. Přesun byl nutný. Naděje to vyžadovala.

Ted' však ty tiché kapky, kapky zoufalství, podobně jako krůpěje kyseliny na železe, tu naději pomalu rozežíraly.

„Víra,“ tvrdívala často mamka, „je první, co přichází, a poslední, co odchází.“

„Víra,“ oponoval jí pokaždé taťka, „je pro děti.“

V pouhých čtrnácti – narozeniny měli před dvěma týdny – se Chaim už necítil být dítětem.

„Dnes se z nás stávají dospělí,“ řekla mu tehdy Gittel.

Ale on se necítil ani jako dospělý. „Něco mezi,“ utrousil jejím směrem.

Přikývla, protože i bez dalšího vysvětlování věděla, co tím myslel. *Vždycky* věděla. Oba byli dětmi i dospělými naráz, stále závislí na rodičích, přesto každý pomalu vykračoval na vlastní cestu.

Nejprve brali s Gittel přesun do malého pětipokojového bytu jako dobrodružství. Taťka to nazýval kempováním, jako by plánovali týden drsného života v Lagiewnickém lese, v místě, kam s celou rodinou jezdívali o školních prázdninách na výlety na kole.

Takže dávalo smysl, když se nedlouho po příjezdu do židovského ghetta začali Chaim s Gittel vyptávat, kdy pojedou zase domů. Gittel nevzrušeným tónem, jako by byla mluvčí celé dvojice, a Chaim poněkud žalostně, přičemž před rodiče stále a stále dokola předkládal pouhá dvě slova: „Pojedeme domů?“

Domov pro Chaima ještě stále představoval jejich starý velký dům na druhém konci města s mohutným dubem, z jehož tlusté větve visela houpačka. Zejde dub – dědeček dub –, tak ten strom nazývali.

Domov představoval jejich čtvrtakový dvorek, kde si Chaim s taťkou kopali za většiny letních podvečerů s míčem. Občas Chaim dokonce snil i o tom, že se jednou dostane do národního týmu.

Domov byl místem, kde spolu s Gittel spávali v suce, kterou na svátek Sukot postavili na zadním dvorku. Když jeden z nich dostal v temné noci strach, zkroutili prsty na znamení „V pohodě?“. Pak se přitulili k sobě na jednom lehátku. Ale nikdy o svém strachu neřekli rodičům.

„Strach,“ zašeptala Gittel, „je pro mimina. A to my nejsme.“

Domov byl místem, kde během týdne večereli ve velké kuchyni, ale o pátečních večerech hodovali v jídelně, kde na bílých ubrusech a při svíčkách vítali královnu šabat. Ovšem jak říkával taťka: „My v žádnou takovou královnu nevěříme.“ A mamka pokaždé zavrtěla hlavou a nesouhlasně mlaskla.

Domov nebyl tenhle malý byt v pátém poschodí činžáku, jehož zdmi prosakoval spolu s hádkami jeho obyvatel i odér z jejich kuchyní.

Jenže poslední dobou, pomyslel si Chaim, slyším hlavně ty hádky, a večere necítím skoro žádné.

V jejich starém domě znal od pohledu každého, třebaže s nimi nedokázal mluvit. Ale tady neznali skoro nikoho. Jak by mohli? Každých pár týdnů přiváželi celé autobusy nebo nákladáky se stovkami nových lidí a ti se stěhovali do bytů a zase pryč bez jediného slova.

„Cizí lidé přicházejí a zase odcházejí,“ prohlásila jednou Gittel.

„Většinou odcházejí,“ odvětil.

Podle mamky měli štěstí, když se nastěhovali do tohoto bytu. „Ano, je malý, ale obě děti mají vlastní pokoj...“

„Mrňavý, mrňavý,“ připomenul jí taťka.

„Máme štěstí, že se nemusíme s nikým dělit. Plno lidí musí – sám jsi mi to říkal.“

„Dělit?“ Gittel se zatvářila vyděšeně. Chaim si vzpomněl na obličej, který tehdy udělala, načež dodala: „Vždyť máme tak málo, tati, jak se můžeme ještě s někým dělit?“

Podíval se na ni a zavrtěl hlavou. „Plno lidí má mnohem méně, na to nesmíte zapomínat.“

„Sst?“ sykla mamka Chaimovi za zády, a když se otočil, všiml si, jak si nervózně mne ruce.

Měla zlaté vlasy, ve kterých jí začínaly prosvítat jemné šediny. Chaim byl přesvědčený o tom, že se jí všechna ta šedá ve vlasech objevila až poté, co je přesídlili.

Pokrčil rameny na znamení, že večerní návštěvníci jsou vždycky špatným znamením. Gittel by mu rozuměla.

Otočil se zpátky a znovu nahlédl do kukátka. Tentokrát hnedooká osoba na druhé straně ode dveří o krok odstoupila, aby ji mohl identifikovat.

„Je to rabín,“ zašeptal mamce. Nerad říkal najednou více než pět slov. A navíc měl sklony ke koktání. I v rodinném kruhu.

„Rabín? Ale vždyť za chvíli začíná zákaz vycházení.“

Po zákazu museli být všichni Židé – vlastně úplně všichni kromě nacistických vojáků – zavřeni doma, jinak riskovali vězení.

Nebo okamžitou smrt.

Možná obojí, pomyslel si Chaim.

Jak říkával taťka: „Němci jsou velmi pečliví. Dokážou vás zabít dvakrát během jediného dne.“ A taťka by to měl vědět – nějaký čas pracoval v lodžské židovské radě a věděl věci, o kterých se mohli běžní obyvatelé ghetta jen dohadovat.

Chaim přemýšlel, jaké nepříjemnosti jim rabín přináší. Aniž by si to uvědomil, použil gesto pro *trable*, palcem a ukazováčkem levé ruky tahal za ukazováček pravé ruky, jako by si ho chtěl utrhnout.

„Otevři ty dveře,“ nakázal mu taťka, když vyšel z obývacího pokoje. Pro jednu nebyla v jeho hlase ani stopa po kašli, který ho tolik trápil. Ale hned nato, jako by kašel zdvojnásobil své úsilí, aby ho mohl převálcovat, vrátil se s takovou silou, až se taťka v záchvatu křečí zlomil v pase. Chaim otevřel dveře hodně opatrně, ale i přesto zavrzaly a ohlásily tak jeho úmysly všem na pátém patře.

Rabín se tvářil bezmocně, malý muž s obrovským, širokým frňákem a řídkým šedým plnovousem.

„Nos jako brambora,“ poznamenal jednou taťka o rabínovi dřív, než ho mamka stihla umlčet. Po jeho komentáři si plivla mezi prsty, aby odehnala zlo, které by se na ně za takové poznámky mohlo snést. Zejména za podobné poznámky právě o rabínovi.

Rabín je navštěvoval velmi zřídka. Tohle byla vlastně teprve jeho třetí návštěva. Páté patro, to bylo na takového staříka až moc schodů. Nebyl však sám. Doprovázeli ho muž a žena, oba vysocí, nebo alespoň vyšší než taťka a mamkou. Každý z nich nesl středně velkou brašnu. Muž měl na sobě nevýrazný tmavý oblek, z jehož náprsní kapsy mu vykukoval světle modrý kapesníček. Na hlavě měl naražený klobouk. Ovšem nejzvláštnější na něm bylo, že měl na pravém oku brýle jen s jednou obroučkou, která tam nějakým zázrakem držela jen za pomoci černé šňůrky.

Chaim nikdy dřív nic podobného neviděl. *Skla brýlí*, usmyslil si, *by měla být v páru, a to i tehdy, když je jedno oko slepé*. Napadlo ho, jestli ty podivné brýle v sobě neukrývají nějakou báseň. Často zkoušel psát o věcech, které ho buďto fascinovaly, nebo děsily. Jeden učitel v jeho staré škole, pan Majewski, měl za to, že má Chaim talent. Dokonce otiskl ve školních novinách dvě jeho básně, akorát že předtím, než je prohlásil za hotové, je musel Chaim ještě třikrát přepracovat. A poté, co byly básně publikovány, si Chaim přál, aby je mohl přepracovat ještě alespoň jednou, protože najednou působily velmi neuměle, alespoň tedy vedle poezie, kterou studovali v hodinách, vedle básní od Mickiewicze a zejména od Puškina.

A samozřejmě i od velkého lodžského básníka Simchy-Bunima Szajewicze. Když se o tom Chaim zmínil před svým učitelem, citoval pan Majewski jakéhosi francouzského básníka Valéryho, napřed ve francouzštině, poté v polštině: „Dílo není nikdy dokončeno, s výjimkou takových nepředvídaných událostí jako je únava, spokojenost, tlačící termín nebo smrt.“ Byl to zvláštní názor.

Ale ty brejle! Chaimovi se v hlavě zrodily verše:

*Spíš než brejle je to brejl, v jednotném,
jak dělaný pro Kyklopa, špeha, který hledá
Odyssea pod břichem ovce...*

Ještě ten večer si to musí napsat do deníku. Třikrát si to v duchu zopakoval, aby se ujistil, že si pamatuje každé slovo.

Pak obrátil pozornost k ženě, která přišla s kyklopem. Byla hodně výstřední. Chaim od ní nedokázal odvrátit pohled. Musel vydat nějaký zvuk, protože Gittel reagovala tichým nesouhlasným zamlaskáním. Pohlédl na ni a na znamení *omluvy/lítosti* ohnul ruce v zápěstí a nechal je volně viset.

Žena měla na sobě kalhoty, béžovou hedvábnou košili a manšestrový kabátek, což Chaima rozesmálo. Žádná dospělá žena z Lodže by by si na sebe takové šaty v životě nevzala, alespoň ne na veřejnosti. Vypadala v nich jako muž. Štíhlý, elegantní muž s jasně červenou rtěnkou, na rameni kabelku a v ruce kožený kufr, který opatrně postavila na zem. Její rtěnka byla tak rudá, že by Chaim ani zaboha nedokázal popsat zbytek jejího obličejce, ani kdyby mu náckové hrozili mučením.

Po druhém rabínově boku stála možná čtrnáctiletá, možná patnáctiletá dívka. Počty šly Chaimovi stejně dobře jako poezie, ale odhadování věku ne. Měla zapletené copy stejně jako Gittel, ale tím veškerá podobnost končila, protože i ona byla vysoká, třebaže trochu neohrabaná, jako by její tělo vyrostlo rychleji, než bylo v jeho silách zvládnout. Taky měla v ruce tašku. Najednou se zpoza skupinky vynořil světlovlasý kluk. Jako čertík v krabičce, který na vás vyskočí, když to čekáte nejmíň. Byl o něco mladší než Chaim. Ve tváři měl uzavřený výraz, vypadal jako buldok s velkýma ušima a na všechny se mračil.

Chaimovi se už od začátku nelíbil.

Nebylo to tím, že by Chaim nesnášel psy. Tím spíše buldoky. Hlavní zpěvák v jejich staré synagoze měl buldoka, olezlé psisko jménem Mazel, které jeho páníček každé ráno venčil ve městě na chodníku. Chaim ty dva vídal po cestě do školy, ale pak náckové před dvěma lety všechny židovské děti z veřejných škol vyhnali. Chaim a Gittel museli začít docházet do židovské školy, kde zaostávali ve studiích hebrejštiny, protože nepatřili mezi zbožné rodiny, a museli tedy sedávat s mladšími dětmi a učit se s nimi *alefy* a *bety*.

Chaima občas napadlo, jestli toho psa třeba nějakí vojáci neodvedli jako strážného psa, ale nakonec to bylo možná až příliš přátelské zvíře na to, aby mohlo podobnou práci vykonávat. Chaim doufal, že nikdo neměl tak velký hlad, aby toho psa snědl.

Přemýšlet nad Mazlem a jeho osudem bylo mnohem lepší než věnovat pozornost tomu klukovi s buldočím obličejem, který stál nehnutě přede dveřmi.

Ale pak kluk promluvil, čímž narušil Chaimův tok myšlenek, a polsky se zeptal: „Nemůžem jít už konečně dovnitř?“ Mluvil tak hlasitě, že každý na obou stranách dveří po něm okamžitě sykl, aby zmlkl, dokonce i Chaim, který něco podobného dělal opravdu málokdy. Z klukova přízvuku bylo poznat, že není místní.

Tatka vykročil kupředu a otevřel dveře dokořán.